

ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ PHILOSOPHY OF POLITICS

УДК 316.64:32:341.31(470+571):(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2023-16-93-10>

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

ОЛЬГА, ВЕНГЕР¹
ОЛЕНА, ПОСТОЛ²

Анотація

Актуальність. В умовах повномасштабної війни Росії проти України проблеми формування політичної свідомості набувають особливої актуальності. Демократизація суспільства пов'язана зі змінами в політичній свідомості і є її важливою та необхідною умовою. Складні соціально-політичні, економічні та міжнародні проблеми вимагають від особистості вміння розуміти та аналізувати реальність і процеси, що відбуваються в суспільстві. Політична свідомість громадян є ключовим фактором формування демократичного суспільства та прийняття виважених політичних рішень. Політична свідомість може сприяти підвищенню освітнього рівня громадян та забезпечити більш об'єктивне сприйняття політичних процесів і подій. **Метою статті** є виявлення та аналіз особливостей і специфіки формування політичної свідомості особистості в умовах повномасштабної війни, а також впливу різноманітних чинників на трансформацію політичної свідомості. **Методологія дослідження** включає аналіз наукової літератури щодо основних факторів впливу на формування політичної свідомості; методи структурно-функціонального аналізу, системно-аналітичні методи, прогнозування і моделювання. Визначена мета дослідження та методологія роботи зумовили використання загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, абстрагування, класифікації. Системний підхід дав змогу розглядати масову політичну свідомість як невід'ємний елемент соціально-політичної реальності. **Результат дослідження показав**, що політична свідомість особистості – це складне явище, яке не повинно відображати політичну реальність сьогодення, а має бути спрямоване на формування політичного мислення та його вдосконалення в майбутньому. **Зроблено висновок**, що події, які відбуваються в сучасній Україні, спонукають українське суспільство до зміни політичних поглядів та установок більшості населення. Сформовані цінності та знання стають орієнтиром для особистості та проявляються у відповідних формах політичної участі, які сприяють стабілізації чи дестабілізації суспільства, мовних уявлень і норм, а також відображає тип політичної системи, соціально-економічні та культурні умови життя суспільства.

Ключові слова: політична свідомість, політична культура, громадська думка, політична участь, інформаційний простір, інформаційне маніпулювання.

Виклад основного матеріалу. Роль політичної свідомості в сучасному інформаційному суспільстві є надзвичайно важливою. Важливо об'єктивно оцінювати та критично оцінювати інформацію, що циркулює в інформаційному просторі, оскільки великі обсяги інформації розмивають межі реальності та фейків, тому політична обізнаність допомагає тверезо оцінювати ситуацію, ретельно аналізувати достовірність новин та досягати бажаних результатів. Політична свідомість – це сукупність політичних ідей і погля-

дів політичних суб'єктів на розвиток суспільства. Вона є плинною, досить динамічною і змінюється залежно від політичних процесів, подій та явищ. При цьому одні й ті ж поняття по-різному сприймаються і оцінюються населенням. Свідомість – важливий елемент нашого існування, який дозволяє нам розуміти і сприймати навколишній світ. Це поняття є важливим аспектом людської психології та філософії, оскільки воно впливає на наш спосіб буття, довгострокову діяльність, дії та бажання.

Передумовою формування такої свідомості є усвідомлення людиною своєї групової належності, групової ідентичності, і водночас неможливість реалізації власних інтересів та інтересів групи без вступу в певні відносини з політичною владою. Політична свідомість притаманна конкретній людині тоді, коли вона усвідомлює

Corresponding author:

¹ Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: vengerolya14@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3758-7891>

² National University Zaporizhzhia Polytechnic (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: elevpistol2017@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4603-8955>

свій громадянський статус, громадянську позицію, а разом з ними і реальну потребу або навіть необхідність впливати на владу (Краснокутський, 2013). Політична свідомість є невід'ємною частиною світогляду людини, що відображає її сприйняття політичної системи, ролі держави і громадян у суспільстві, прав і обов'язків особистості в політичному житті. Політична свідомість формується під впливом різних чинників: соціального середовища, освіти, засобів масової інформації, політичного досвіду, історичної пам'яті тощо.

Вона визначає поведінку людини в політичному житті, її ставлення до державних органів, політичних партій, громадських рухів та інших чинників політичного життя. Політична свідомість є важливим елементом демократичного суспільства, оскільки впливає на розвиток громадянської свідомості та активності, сприяє формуванню громадської думки та вирішенню важливих політичних проблем. Кожна людина має власні уявлення про політику, які формуються на основі її життєвого досвіду та оточення. Політичну свідомість можна визначити як сукупність ідей, теоретичних концепцій, поглядів, уявлень, думок, оціночних суджень та емоційних станів суб'єктів політичних відносин. Політична свідомість є природним суб'єктивним компонентом політичної діяльності та політичної поведінки. Політична діяльність є інструментом, який допомагає формувати політичну свідомість, що дозволяє в подальшому реалізовувати будь-які політичні стратегії інформування громадян та управління громадською думкою.

Сьогодні політична свідомість формується під впливом низки факторів, серед яких освіта, споживання медіа, соціальні мережі та особистий досвід. Роль політичних еліт та груп інтересів у формуванні громадської думки також стала більш значущою, оскільки вони використовують більш вдосконалені маркетингові технології та пропаганду, щоб впливати на громадську думку на свою користь. Загалом, історія формування політичної свідомості відображає постійну боротьбу між тими, хто прагне просувати демократію та соціальну справедливість, і тими, хто прагне зберегти свою владу та привілеї. Здатність людей розвивати критичну та поінформовану політичну свідомість залишається важливою для здорової демократії та справедливого суспільства.

Сучасні дослідження показують, що політична свідомість має значний вплив на розвиток

демократичного суспільства. Вона сприяє формуванню активної громадянської позиції, забезпечує участь громадян у прийнятті рішень та контролі за діяльністю уряду. Тому розвиток політичної свідомості є важливим завданням для будь-якого суспільства, яке прагне до демократичних цінностей і принципів. Політичну свідомість можна визначити як сукупність ідей, теоретичних концепцій, поглядів, уявлень, думок, оціночних суджень та емоційних станів суб'єктів політичних відносин. Політична свідомість є природним суб'єктивним компонентом політичної діяльності та політичної поведінки (Цурканова, 2022).

Політична діяльність є інструментом, який допомагає формувати політичну свідомість, що дозволяє в подальшому реалізовувати будь-які політичні стратегії інформування громадян та управління громадською думкою. Як відомо, однією з найбільших проблем України в період незалежності, поряд з фінансово-промисловими монополіями та олігархізацією країни, були вкрай суперечливі соціокультурні характеристики суспільства, які є необхідними для розвитку демократії:

- високий рівень патерналізму, патріархальність політичної культури і політичної свідомості, невміння користуватися так званими «інструментами демократії»,

- нерозвиненість громадянського суспільства, вкрай неефективні традиційні інститути влади.

Нерозвиненість соціокультурних характеристик суспільства призвела до масової соціальної аномії, дезорієнтації та політичної роз'єднаності. У сукупності всі ці явища в Україні призвели до так званої «кризи ідентичності», яка є однією з криз політичного розвитку і має свої наслідки. Кризи політичного розвитку, як явище, притаманне транзитним країнам, завжди мають системний характер і, відповідно, їх наслідки деформують функції держави та негативно впливають на траєкторію розвитку країни. Одним з найбільш чутливих питань для суспільства є криза ідентичності, яка є кризою всієї соціокультурної сфери. В Україні вона має низку причин, але насамперед пов'язана з так званим «потрійним переходом» – до державної незалежності, до ринкової економіки та до ліберальної демократії. Якщо проаналізувати суспільно-політичні процеси в Україні, то ми побачимо, що всі характерні ознаки кризи ідентичності були присутні в нашій країні: низький рівень довіри до політичних партій, громадських організацій, державних інститутів, соціальна аномія, з одного боку, і радикалізація політичної

сцени – з іншого; вкрай різні, а іноді взаємовиключні зовнішньополітичні орієнтації, неусвідомлення власної громадянської ідентичності, самоідентифікація за регіональною ознакою, криза мовної та релігійної (Зеленько, Кононенко, 2022).

Однак за роки війни відбулися значні зміни в політичній ідентичності українців, а також у процесах творення нації. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року значно прискорило процес політичного націєтворення та суттєво загострило кризу ідентичності, змусивши громадян докорінно переоцінити роль Росії як зовнішньополітичного орієнтиру. Переважна більшість російськомовних українців (близько 1/3) свідомо перейшли на українську мову через небажання мати нічого спільного з Росією, що значно полегшить протистояння з мовних та релігійних питань у майбутньому. Однак національно-культурна дихотомія українців залишатиметься досить вираженою. Тому інструменти подолання національно-культурної дихотомії українців є предметом великої, переважно наукової дискусії (Зеленько, Кононенко, 2022).

Інтереси формування в Україні консолідованої сучасної політичної нації вимагають коригування базової моделі в напрямку переходу – від ексклюзивної до інклюзивної, від ретроспективної до проспективної. Наразі, ймовірно, немає передумов для повернення до традиційного змісту кризи ідентичності, який був характерний для України до російського вторгнення. Однак існує висока ймовірність виникнення нових соціально-політичних розколів через численні людські втрати, міграцію, масове зубожіння тощо. Тому для України вкрай важливо заздалегідь підготувати необхідні запобіжні заходи, щоб уникнути повторення конфліктів на ґрунті ідентичності, цього разу на основі нових ліній розмежування.

На формування політичної свідомості впливає соціально-економічна ситуація в країні та політичні процеси і явища, що відбуваються останнім часом. Це підтверджують результати соціологічних досліджень, проведених в Україні. Розглядаючи соціальні цінності, очевидним є пріоритет фізичного здоров'я. Психологічний комфорт та міжособистісні стосунки також входять до трійки найважливіших цінностей. Інші цінності, які загалом займають домінуючу позицію (>50 %), – це особиста свобода, моральність та домашній затишок. Цінність знань поступається лише домашньому затишку з майже десятьма відсотками. За нею йдуть цінності багат-

ства та самореалізації. Цінності краси та дозвілля є набагато менш значущими. І, нарешті, статус і влада є найменш затребуваними сьогодні (Дембіцький, 2022). Серед суспільних цінностей беззаперечним лідером є цінність безпеки. За нею йдуть цінності влади, порядку та нормативності. Рівність замикає групу соціальних цінностей, які займають домінуючу позицію (>50 %) під час війни (Дембіцький, 2022).

Феномен політичної свідомості реалізується в політичній діяльності індивідів і розкриває процес закріплення знань і цінностей. Це динамічний процес, який відображає вплив різних об'єктивних чинників і політичних суб'єктів, здатних суттєво коригувати відносини в суспільстві та впливати на зміни в політичній системі суспільства. Результатом формування політичної свідомості є політична культура та створення системи політичних переконань. Політичні переконання дозволяють людині ідентифікувати себе в політичній системі, сформуванню системи цілей і цінностей. Усвідомлюючи свої очікування та орієнтири, індивід ідентифікує себе з певними соціальними групами. Це дозволяє їй орієнтуватися в політичних процесах і брати участь у політичній діяльності. Про це свідчить вплив ідей, які виникають у суспільствах, підтримуються населенням і сприяють кардинальним змінам (переворотам, революціям тощо). Значну роль у формуванні політичної свідомості відіграє інформація, що надходить від політичної влади, офіційних джерел, а також поширення неофіційної інформації, непідтверджених даних, тобто чуток, пліток тощо.

Ступінь достовірності та повноти інформації дозволяє людині використовувати її при здійсненні вибору. ЗМІ є елементом громадянського суспільства, оскільки саме через них соціально активні люди виходять у широку публічну сферу (Залевська, Удренас, 2022). Використовуючи технології та спеціальні прийоми психологічного впливу, ЗМІ є найефективнішими маніпуляторами, спрямованими на оперативне та стратегічне маніпулювання. Зміни в мисленні, сприйнятті інформації та поведінці людей відбуваються без урахування їхніх інтересів. ЗМІ мають свою цільову аудиторію і використовують політичні міфи для подання інформації, яка наповнена реальним змістом і в яку аудиторія очікує і готова повірити. Політичні міфи створюють ілюзії серед населення замість того, щоб пояснювати реальну дійсність. Однак за певних умов політичні міфи

можуть мобілізувати населення і впливати на його дії. Під час політичних виборів відбувається активний вплив на громадську думку, мислення та політичну свідомість особистості.

Когнітивний блок політичної свідомості включає політичну обізнаність, політичні знання та уявлення, які можуть бути відносними і не завжди відповідати реальним процесам суспільного розвитку, оскільки можуть ґрунтуватися на чутках, а не на об'єктивних фактах. Це свідчить про нерозвиненість політичної культури в суспільстві та необхідність приділяти увагу підвищенню рівня політичної освіти та знань серед населення. У цьому контексті велику увагу слід також приділяти правовій обізнаності, оскільки дотримання правових норм є обов'язковим для кожного громадянина. На жаль, сьогодні політологія може викладатися у вищих навчальних закладах як факультативний предмет, через що можуть виникати прогалини у формуванні політичних знань та подальші проблеми в об'єктивному аналізі соціально-політичних процесів у суспільстві.

Трансформація політичної свідомості є сталим процесом у розвитку суспільства, тобто будь-які зміни в навколишньому середовищі можуть впливати не лише на погляди окремих спільнот, але й на індивідів в цілому, тому це безперервний процес, якому піддаються більшість середовищ. Основними причинами, що впливають на трансформаційні процеси, є будь-які зміни соціально-економічних умов, політична криза чи нові технології, реструктуризація політичних систем чи зростання глобалізації та інтернаціоналізації, а також зміни в демографічній структурі населення. Під трансформацією політичної свідомості розуміють процес зміни політичних поглядів і переконань індивіда або суспільства. Політична свідомість має системний характер і багаторівневу структуру. Рівень політичної свідомості – це певний ступінь, досягнутий соціальним суб'єктом у пізнанні процесів і явищ, що відбуваються у сфері політичних відносин.

Структура політичної свідомості включає такі рівні: буденний, емпіричний і теоретичний (Чорна, 2021). Трансформація може означати як зміну структури, що супроводжується істотною модифікацією всієї мережі взаємозв'язків її елементів, так і зміну функцій з істотною модифікацією дій системи або поля. Такі зміни зачіпають основу соціальної реальності, трансформують її сутнісну якість (Чорний, 2019). Загалом, всі ситуації, які можуть траплятися в нашому

житті, впливають на нашу політичну свідомість, результатом чого є конструювання нових уявлень не лише про політику, а й про світ в цілому. Тому можна виділити кілька основних факторів, які впливають на формування та зміну політичної свідомості. Перш за все, це освіта та інформаційні ресурси: це можуть бути знання про власну політичну систему, історію та культуру, а також про світові тенденції та політику, які можуть сприяти розумінню політичних ситуацій та прийняттю обґрунтованих рішень.

Наступним фактором є засоби масової інформації: завдяки їм на сучасному етапі можна отримувати актуальну інформацію про події, що відбуваються навколо та на міжнародній арені, і, як наслідок, аналізувати та робити загальні висновки про ту чи іншу ситуацію. Іншим фактором є політична участь: активність громадян у вирішенні суспільних питань, наприклад, участь у виборах та референдумах, що показує цінність голосу особистості та її вплив на політичний процес. Менш важливим є етап спілкування з людьми: обговорення певних політичних питань з іншими допомагає розширити власний кругозір та поділитися інформацією з іншими. І останній елемент – громадські організації та активісти: участь у різних громадських організаціях та співпраця з активістами допомагає зрозуміти, як можна впливати на політичну ситуацію та відстоювати свої права та інтереси. Трансформаційні процеси, пов'язані з масовою свідомістю, проявляються не стільки у внутрішньому оновленні систем цінностей, скільки у співіснуванні та перетині груп населення з полярно різними системами цінностей та зміні їх чисельності по відношенню одна до одної (Чорна, 2021).

Трансформація політичної свідомості може мати різні наслідки для суспільства. Одним з найбільш очевидних наслідків є зміна політичних переконань та орієнтацій, що може призвести до зміни політичного курсу країни або навіть до зміни уряду. Наприклад, зростання популярності нових політичних рухів і партій, які пропують нові погляди та ідеї і пропонують альтернативні шляхи вирішення проблем суспільства. Як наслідок, це може призвести до зміни уряду або навіть державного устрою країни.

Одним із позитивних аспектів трансформації політичної свідомості є те, що вона може позитивно вплинути на розвиток демократії в країні. Громадяни можуть стати більш обізнаними та активними у прийнятті державних рішень

та політичній участі, в тому числі у виборах та референдумах. Це призведе до зміцнення демократичних інститутів, що, в свою чергу, сприятиме більш ефективному функціонуванню держави. Звичайно, поряд з позитивними наслідками існують і негативні, такі як загострення деяких політичних конфліктів між різними ідеологічними блоками в країні, наприклад, нові політичні рухи та партії можуть використовувати популістські методи для залучення підтримки, а екстремістські угруповання можуть навіть використовувати насильство для досягнення власних цілей.

Сформована на основі узагальнення суспільної практики, політична свідомість є найдосконалішою формою наукового обґрунтування практичної політичної діяльності (Матвієнків, 2018). Формування політичної свідомості в сучасному світі неможливе без доступу до інформації. Однак інформаційний простір може бути забруднений фейковими новинами, маніпуляціями та пропагандою, що може впливати на формування політичної свідомості громадян. Тому фільтрація інформаційного простору є важливим елементом формування політичної свідомості. Це означає, що громадяни повинні мати доступ до об'єктивної та достовірної інформації про політичну ситуацію в країні та світі. Фільтрувати інформаційний простір можна різними способами, наприклад, регулюючи діяльність ЗМІ, контролюючи поширення фейкових новин та маніпулятивних матеріалів у соціальних мережах, підвищуючи рівень медіаграмотності громадян тощо.

Серед усіх технологій і спеціальних прийомів, що використовуються для психологічного впливу, ЗМІ є найефективнішими маніпуляторами, спрямованими на оперативне та стратегічне управління громадською думкою, саме тому вони наразі є одним із векторів інформаційної війни. Зміна установок, управління сприйняттям інформації призводить до контролю над поведінкою людей без урахування їхніх інтересів. Використання ЗМІ державою або організаціями у своїх інтересах і поширення надмірних обсягів інформації збільшує ризик того, що ці матеріали будуть спотворені або повністю неправдиві з метою деморалізації цільової аудиторії видання або населення в країні (Воронкова, Кивлюк, Андрюкайтене, 2023)

Загалом, фільтрація інформації може здійснюватися на кількох рівнях, а саме: індивідуальному, корпоративному та державному (Череп, Воронкова, Череп, 2023). Якщо говорити про індивідуальний рівень, то ця фільтрація залежить від самої

людини, вона сама обирає контент, який не хоче бачити, обмежуючи свої погляди, або, навпаки, включає сповіщення для тих каналів, які є надійними і несуть важливу інформацію. У нашому повсякденному житті яскравим прикладом є така мережа, як Telegram, де у вас може бути купа підписок на різні канали, особисте листування, і ви можете вимикати або вмикати сповіщення для них, тобто ви самі вирішуєте, що ви хочете чути і бачити, а чого краще уникати (Головаха, 2018).

Наступний рівень – рівень підприємства, який займається безпосередньо управлінням якісною інформацією в середовищі конкретної компанії, наприклад, організації можуть встановлювати фільтри на своїх комп'ютерах і мережевих пристроях, щоб заблокувати доступ співробітників до небажаного контенту, який може мати негативний вплив на діяльність компанії або порушувати політику компанії. Найвищим рівнем є державний рівень – система, яка охоплює майже все внутрішнє середовище онлайн-спільноти, наприклад, держава може встановлювати фільтри на рівні інтернет-провайдерів або блокувати доступ до певних сайтів по всій країні та до певних послуг. Яскравим прикладом цього є блокування російських сайтів на території України, а також блокування соціальних мереж, таких як Instagram в Росії або закриття додатка «ВКонтакте» на території України, оскільки він є російським додатком, тому після військових дій Росії у 2014 році український уряд вирішив обмежити доступ до цього російського ресурсу, оскільки він може нести пропагандистські та маніпулятивні наративи.

Усвідомлюючи важливість формування правильної політичної свідомості, ми можемо захистити себе від психологічних спроб змінити нашу думку, саме тому дуже важливо перевіряти інформацію з кількох джерел, а найефективнішим способом є пошук інформації на офіційних сайтах. Також важливо досліджувати обидві сторони аргументації та знаходити об'єктивну інформацію, не довіряти лише одній стороні і завжди робити висновок, проаналізувавши всі можливі варіанти. Також потрібно уникати маніпуляцій та пропаганди, а головне – політичні погляди можуть впливати на спосіб подачі інформації, тобто погляди та сприйняття ситуації можуть відрізнятися, навіть якщо інформація подається однаково, але сприйняття людей може сформуванню кардинально різні судження про наратив, що може призвести до дезорієнтації в майбутньому.

Тому для отримання чистого інформаційного середовища для формування свідомості громадян у різних аспектах їхнього життя необхідно забезпечити фільтрацію інформації на всіх рівнях і, перш за все, починати з індивідуальної системи, яка має формуватися з дитинства, коли діти вчать правильно користуватися наданою їм інформацією та створювати для себе безпечне інформаційно-психологічне поле, для чого їхні батьки також мають бути обізнаними в питаннях інформаційної гігієни.

Відповідно, формуючи свідомих громадян держави, держава формуватиме і політично свідомих людей, адже їхня здатність критично мислити, піддавати ситуацію аналізу та обґрунтуванню вже створює суспільство, яке може впливати на добробут своєї держави, беручи участь в ухваленні питань внутрішньої та зовнішньої політики. Згідно з опитуванням щодо рівня інформаційної гігієни українців у Facebook у серпні 2020 року, 54 % українських користувачів Facebook публікують фейки та маніпуляції, а 7 з 10 людей вірять у фейки, маніпуляції та змови. Однак фейки – не головна проблема інформаційної гігієни в українському суспільстві. Лідерами є публікації маніпулятивної інформації (34 %) та посилення на сайти знайомств (29 %) (Шевчук, 2023). Оцінюючи масштаби інформаційно-психологічного впливу, який ведеться проти України, американські дослідники наводять дані, що 75 % «життєвих історій» та «посилань на джерела», які цитуються в коментарях у соціальних мережах у періоди посилення російської пропаганди, майже повністю сфабриковані.

Висновки

Політична свідомість особистості – це складне явище, яке не повинно відображати політичну реальність сьогодення, а має бути спрямоване на формування політичного мислення та його вдосконалення в майбутньому. Оскільки сучасна людина пов'язана з політикою, вона вважає, що може впливати на політичну ситуацію в країні

і обирає відповідні форми політичної активності. Події, що відбуваються в сучасній Україні, спонукають українське суспільство до зміни політичних поглядів та установок більшості населення.

Сформовані цінності та знання стають орієнтиром для особистості та проявляються у відповідних формах політичної участі, які сприяють стабілізації чи дестабілізації суспільства, мовних уявлень і норм, а також відображає тип політичної системи, соціально-економічні та культурні умови життя суспільства.

Міжособистісні комунікації відіграють важливу роль, розширюючи світогляд і особистий досвід людини, сприяючи інтеграції в соціальні групи з відповідними установками. Рівень політичної свідомості залежить від соціальних груп, верств, до яких належить індивід, та його соціального статусу. Політична свідомість наповнює політичну поведінку сенсом і полегшує взаємодію між політичною владою та соціальними групами.

На політичну свідомість впливають явища і події в суспільстві, світі та засобах масової інформації. Формування політичної свідомості пов'язане з критичним осмисленням суспільнополітичних процесів, здатністю об'єктивно і раціонально оцінювати явища і події, а також узагальнювати і структурувати інформацію з різних джерел. Через формування політичної свідомості індивід ідентифікує себе із суспільством і співвідносить себе з політичною системою.

Політична влада враховує особливості політичної свідомості, зокрема брак політичних знань, що дозволяє їй маніпулювати свідомістю індивіда та орієнтуватися у виборі ефективних технологій політичного маніпулювання.

Розчарування в політичній владі та політичних лідерах може спричинити стрімкі зміни в громадській думці, суспільних настроях та масовій поведінці. Такі зміни в політичній свідомості сприятимуть зростанню соціально-політичної напруженості та нестабільності політичної системи.

Список використаних джерел

- Воронкова В., Кивлюк О., Андрукайтене Р. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення: досвід країн ЄС. *Humanities studies. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University. 2023. Vol. 91. № 14. P. 23–34.
- Головаха Є. Як змінюється суспільство: URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-zminyuyetsya-suspilstvo>
- Дембіцький С. Індивідуальні та соціетальні цінності під час війни: актуальність, структура та вплив. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3–4. С. 93–102.
- Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1.
- Зеленько Г., Кононенко Н. Як російська військова агресія змінила політичну ідентичність українців. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3–4. С. 108–114.

Колоколова М. О. Патерналізм у політичній свідомості країнців: характерні прояви та ймовірні причини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1122. С. 59–66.

Кравченко Ю. І. Політична культура та політична свідомість як детермінанти розвитку демократично орієнтованої держави. *Українська політична нація : генеза, стан, перспективи : Монографія / за заг. ред. В. С. Крисаченка*. Київ : НІСД, 2004. 647 с.

Краснокутський О. Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення. *ЗДА: гуманітарний вісник*. 2013. № 52.

Матвієнків С. Вплив Національно-політичної свідомості сучасного українського суспільства на інформаційний простір держави. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2 (4). С. 155

Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій : матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.) / за наук. ред. Ю. Ж. Шайгородського, С. Л. Чуніхіної ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2022. 36 с.

Цурканова І. Політична свідомість нового «Покоління X, Y, Z» в розбудові українського суспільства. *Регіональні студії*. 2022. № 29. С. 4. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/29/18.pdf>

Череп А., Воронкова В., Череп О. Вплив цифрової економіки на прискорення відновлення економіки після пандемії і російсько-української війни. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4315/>

Чорна І. Трансформація масової політичної свідомості в умовах модернізації політичної системи України. *Питання психології. Вісник Національного університету оборони України*. 2021. Вип. 60. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/227707/228908>

Чорний В. С. Українське суспільство на сучасному етапі: виклики і загрози. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 3 (липень – вересень). С. 179–194.

Шевчук Є. Інформаційна гігієна як ефективний інструмент протидії пропаганді під час війни в Україні *Матеріали круглого столу з нагоди дня супротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя*. 2023. С. 162–164.

References

Holovakha, Ye. (2018). How society changes. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/yak-zminyuyetsya-suspilstvo>
Voronkova, V., Kyvliuk, O., Andriukaitiene, R. (2023). The evolution from active responsible citizenship to digital citizenship in the context of critical thinking: the EU experience *Humanities studies. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*. 91/14. P. 23–34.

Dembits'kiy, S. (2022). Individual and societal values during the war: relevance, structure and influence. *National security and defense*. 3–4. P. 93–102.

Zalevs'ka, I. I., Udrenas, H. I. (2022). Information security of Ukraine. *South Ukrainian legal journal*. No. 1.

Zelenko, G., Kononenko, N. (2022). How Russian military aggression changed the political identity of Ukrainians *National Security and Defense*. 3–4. 108–114.

Kolokolova, M. O. (2014). Paternalism in the political consciousness of citizens: characteristic manifestations and probable causes. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazina*. 1122. 59–66.

Kravchenko, Yu. (2014). Political culture and political consciousness as determinants of the development of a democratically oriented state. *The Ukrainian political nation: genesis, state, prospects: Monograph / General. ed. V. S. Krysachenko*. Kyiv: NISD. 647.

Krasnokutskiy, O. (2013). Political consciousness as a forming component of the process of forming the ideology of state formation. *Humanitarian Bulletin*. 52.

Matvienkiv S. (2018). The influence of national political consciousness of modern. *Ukrainian society on the information space of the state. International relations, public communications and regional studies*. 2 (4). 155.

The new generation of Ukrainian politicians in the conditions of war and post-war social transformations: materials of the round table (Kyiv, November 15, (2022) / Za Nauk. ed. Yu. Zh. Shaigorodskiy, S. L. Chunikhina ; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras ; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kyiv : Talkom. 36.

Tsurkanova I. (2022) Political consciousness of the new “Generation X, Y, Z” in the development of Ukrainian society. *Regional studios*. 29. 4. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/29/18.pdf>

Cherep A., Voronkova V., & Cherep O. (2022). Humanocracy as a factor of improving human resources management in organizations. *Humanities studies : Collection of Scientific Papers / ed. V. Voronkova*. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”. 10 (87). 134–141.

Chorna I. (2021) Transformation of mass political consciousness in the conditions of modernization of the political system of Ukraine. A question of psychology. *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*. 60. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/227707/228908>

Black V. S. (2019) Ukrainian society at the current stage: *Challenges and threats. Sociology: theory, methods, marketing*. 3 (July – September). 179–194.

Shevchuk E. (2023.) Information hygiene as an effective tool for countering propaganda during the war in Ukraine *Materials of a round table on the occasion of the day of resistance to the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol*. 162–164

VENGER, OLGA – Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of the of the Department of Management and Administration,
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute
of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: vengerolya14@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3758-7891>

POSTOL, OLENA – Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Common Law and Political Sciences
of the National University, Zaporizhzhia Polytechnic (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: elevpostol2017@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4603-8955>

THE FORMATION OF POLITICAL CONSCIOUSNESS IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract

In the conditions of a full-scale war between Russia and Ukraine, the problems of forming political consciousness become especially urgent. Democratization of society is connected with changes in political consciousness and is its important and necessary condition. Complex socio-political, economic and international problems require an individual to be able to understand and analyze the reality and processes taking place in society. The political consciousness of citizens is a key factor in the formation of a democratic society and the adoption of balanced political decisions. Political consciousness can contribute to raising the educational level of citizens and provide a more objective perception of political processes and events. The purpose of the article is to identify and analyze the features and specifics of the formation of the political consciousness of an individual in the conditions of a full-scale war, as well as the influence of various factors on the transformation of political consciousness. The research methodology includes an analysis of scientific literature on the main factors influencing the formation of political consciousness; methods of structural-functional analysis, system-analytical methods, forecasting and modeling. The defined purpose of the research and the methodology of the work led to the use of general scientific methods: analysis, synthesis, abstraction, classification. The systemic approach made it possible to consider mass political consciousness as an integral element of socio-political reality. The result of the study showed that the political consciousness of an individual is a complex phenomenon that should not reflect the political reality of today, but should be aimed at the formation of political thinking and its improvement in the future. It was concluded that the events taking place in modern Ukraine encourage Ukrainian society to change the political views and attitudes of the majority of the population. Formed values and knowledge become a guide for the individual and are manifested in appropriate forms of political participation, which contribute to the stabilization or destabilization of society, linguistic ideas and norms, and also reflects the type of political system, socio-economic and cultural conditions of life in society.

Key words: political consciousness, political culture, public opinion, political participation, information space, information manipulation.

© The Author(s) 2023 Received date 15.07.2023

This is an open access article under Accepted date 25.07.2023

the Creative Commons CC BY license

Published date 15.08.2023

How to cite: Венгер, Ольга, & Постол, Олена. Формування політичної свідомості в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Humanities studies : Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”. 2023. 16 (93). P. 95–102.*

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-16-93-10>